

ELMÉLET – MÓDSZERTAN

DR. ENYEDI GYÖRGY

Terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai

A címért elnézést kérek bibliográfiám összeállítótól – pontosan ezzel a címmel publikáltam egy tanulmányt 25 évvel ezelőtt is a *Területi Statisztikában*. Dr. Marosi Lajos, a folyóirat mai szerkesztője javasolta, hogy nézzek szembe negyedszázada írt tanulmányommal: mennyit változott a világ (s benne magam is) ebben az alapvető társadalmi-gazdasági változásokat hozó időszakban?

A bevezető mondatok ma is érvényesek. „A területfejlesztési politika olyan kormányzati cselekvés, amely – meghatározott célok érdekében – beavatkozik a régiók közötti egyensúlyt alakító erők működésébe. Mind a célok kijelölése, mind a beavatkozási pontok és a beavatkozási módok kiválasztása együttes politikai és tudományos kiválasztás eredménye. Az „együttes” jelleg biztosítása nem könnyű. A tudományos kutató a maga eredményeire építené fel a regionális politikát, ami általában – a politikai, gazdasági, intézményi megkötöttségek miatt – nem valósítható meg. A politika pedig nagyon is jelen idejű, nagyon erősen kötődik a mai realitásokhoz, még hosszú távú koncepciójának megalkotásakor is” (Enyedi 1985, 1. old.).

A 25 évvel ezelőtt írt dolgozat fő tézisei a következők voltak: 1) a korábbi (egyoldalúan az iparfejlesztésre, a gyors gazdasági növekedésre, a központosított erőforrások területi újraelosztására alapozott) területfejlesztési politika nem folytatható tovább, a feltételek s a területi-gazdasági folyamatok alaposan megváltoztak. 2) A területfejlesztésnek új feltételei vannak. 3) Az új feltételekhez alkalmazkodó terület- és településfejlesztési politikát megalapozó kutatási irányok kellenek. Ezeket a téziseket a jelenlegi dolgozat is követi.

A jelenlegi területfejlesztési politika főbb jellemzői

A gazdaság és a társadalom fejlődése *természetszerűleg és minden esetben* térben egyenlőtlen. A fejlődés feltételei a tér minden pontján mások. A területfejlesztési politikától olyan kormányzati beavatkozásokat várnak, melyek az emberi létfeltételeket rontó egyenlőtlenségeket enyhítik. E beavatkozások módja, jelentősége, iránya az országban éppen követett általános gazdaságpolitika része. A kormánynak van területfejlesztési koncepciója (Országos területfejlesztési koncepció = OTK), továbbá az európai uniós források hatékony felhasználását elősegítő Új Magyarország fejlesztési terv – a ráfordítások hozama azonban csekély. Magyarországon a területi-társadalmi egyenlőtlenségek erősödnek: a leszakadó térségek lakosságának életszínvonala, foglalkoztatási lehetősége, gazdasági aktivitása aggasztóan romlik. A regionális gazdaságfejlődés új jelenségét a területfejlesztési politika késve s részlegesen érzékeli, beavatkozási lehetőségei is korlátozottak.

Az nyilvánvaló, hogy a területfejlesztési politika konkrét gazdaságszerkezeti céljai, eszközei, intézményei gyökeresen átalakultak a rendszerváltás óta. A hasonlóság a 25 év előtti helyzettel abban jelentkezik, hogy az örökzöld „hatékonyság és/vagy társadalmi szolidaritás” dilemma feloldhatatlannak tűnik¹; a kormányzati beavatkozás szervezetenként széttagolt, részelemekre irányul; erősen központosított: a fejlesztendő régiók önállósága csekély – saját erőforrásaikat a központi (gyakran ágazati megfogalmazású) fejlesztési támogatások kiegészítésére kell mozgósítaniuk.

A területfejlesztéssel kapcsolatban számos alkalmazási kérdés, fejlesztő kutatási probléma merül fel. Ez nem szakterületem: csupán az alapkutatás jellegű feladatok megfogalmazására vállalkozom. Ehhez mindenképp foglalkozunk össze a területfejlesztés tudományos megalapozásának jelen problémáit!

A mai problémák jelentős részben megvoltak évtizedekkel ezelőtt is. A regionális tudományi kutatások akkor is bemutatták a célkitűzések s megvalósítási módjuk ellentmondásait, a területfejlesztési célú ráfordítások gyenge hatékonyságát. Az 1971. évben jóváhagyott Országos településhálózat-fejlesztési koncepció (az első OTK) és a területi tervezés rendjéről szóló minisztertanácsi határozat vitatott koncepciói és végrehajtási gyengeségei ellenére jó eredményeket is felmutatott – a gazdasági-társadalmi területi egyenlőtlenségek mérséklődtek, megerősödtek a regionális városközpontok, a hagyományos falu-város szakadék enyhült. A területfejlesztés tudományos megalapozottsága azóta erősödött: 1996-ban megjelent a területfejlesztési törvény, kiépült a tervezés-fejlesztés intézményrendszere – ám a regionális egyenlőtlenségek növekedtek. 2005-ben elfogadták a „második OTK-t” (az Országos területfejlesztési koncepciót), jelentős európai uniós források kaptak területfejlesztési címkét, ám ez a területi egyenlőtlenségek mérséklését nem eredményezte. Nem vált be az az 1996-ban publikált jövőforogatókönyv, amely a 21. század első évtizedére már egy „közepesen koncentrált” fejlődést (=dinamikus regionális központok, hanyatló periféria) prognosztizált (Enyedi 1996). A budapesti nagyvárosi régió kivül alig mutatkoznak a dinamikus vidéki régiók körvonalai.

A területfejlesztési kutatások és a tervezés-alkalmazás között szoros a kapcsolat. (Ennek jó keretét adja a Magyar Regionális Tudományi Társaság.) A kutatók tisztában vannak a gyakorlati alkalmazás nehézségeivel, a vezető tervezők ismerik a regionális tudományi kutatási eredményeket. A területfejlesztési célú pénzforrások sem jelentéktelenek: „a megyei, majd regionális fejlesztési tanácsok 1996–2008 között összesen 441,7 milliárd Ft decentralizált forrást oszthattak szét a helyi önkormányzatok, kistérségi társulások, helyi vállalkozók között, amelyhez 21,8 milliárd Ft központi támogatás járult („A hazai területfejlesztési támogatási rendszer átfogó értékelése” 2009). A fejlesztési eszközök szinte teljes egészét az uniós fejlesztési források adják. E nem jelentéktelen fejlesztési források felhasználása azonban rossz hatékonyságú: a területi egyenlőtlenségek erősödnek. A közeli jövő sem sok jóval bíztat: 2013 után az uniós források bősége megszűnik, s a válságból való – remélt – kilábalás folyamatai sem fognak bővelkedni hazai erőforrásokban.

1 Mellesleg, az elmaradott térségek állami támogatású fejlesztése csak rövid távon rontja a gazdasági hatékonyságot – hosszú távon a támogatott térségek helyi erőforrásainak drámai leértékelését, pusztulását akadályozhatja meg.

A területfejlesztési célok megvalósításának számos szervezeti akadálya, gyengítője van. A területfejlesztési forrásokat számtalan széttagolt, kisléptékű ágazati fejlesztésre használják fel, amelyek nem állnak össze átfogó fejlesztési programokba. A fejlesztések a „területre” (megyébe, kistérségbe, gazdasági körzetbe) jutó apró ágazati fejlesztések halmazát adják, amelyek között csak véletlenül van egymást erősítő (szinergikus) kapcsolat. Ezek az apró fejlesztések inkább csak településfejlesztő hatásúak. Az átfogó területfejlesztési, decentralizált programok hiánya vagy gyengesége köré csoportosíthatók a területfejlesztés elégtelen sikerének okai.

Ugyancsak a területfejlesztés irányának ágazati széttagoltságából következik a területfejlesztés, településfejlesztés és vidékfejlesztés – mesterséges – kormányzati szétválasztása. Amidőn a kormányzat az elmaradott (hátrányos helyzetű) térségek fejlődését kívánja elősegíteni, ez természetesen egyaránt érinti a várost és vidékét. E két tértípus – az urbanizált régió és a vidéki régió – szétválaszthatatlan geográfiai egységet alkot (még ha a hagyományos falu–város kapcsolatok alapvetően átalakultak is). A vidékfejlesztés ma alapvetően agrárfejlesztést jelent, ám ez a vidéki lakosságnak csak kisebb részét érinti (a községekben élők 70–80%-a nem-mezőgazdasági főfoglalkozású). A területfejlesztés és vidékfejlesztés szétválasztása – amely egyébként általános az Európai Unióban – szintén gyengíti a fejlesztések átfogó hatását, szinergiáit.

A területfejlesztést megalapozó kutatások további „örökzöld” témája a tervezés területi egységeinek kérdése. Sok évtizedes a vita a megyék szerepéről, a megyéknek nagyobb téregységekkel (gazdasági körzetekkel, régiókkal) való felváltásáról. Jelenleg a regionális politika céljait szolgáló tervezés öt szinten folyik: települési, kistérségi, megyei, regionális és országos szinten. A magyar államigazgatási rendszer hagyományosan központosított, s ehhez valamennyi politikai irányzat ragaszkodik. Következésképpen a területfejlesztési forrásokat központilag osztják szét, az alsóbb szintek saját, helyben keletkező, önmön fejlesztési programjukat támogató forrással alig rendelkeznek. Bonyolítja a helyzetet, hogy a területfejlesztési célú központi támogatásoknak már nincs hazai forrása, lényegében csak uniós forrásokra támaszkodhatnak – és ezeket a forrásokat a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség a területfejlesztés szakirányításától elkülönülve osztja szét.

Folytathatnánk tovább a terület- és településfejlesztés tervezésének diszfunkcióit, az átfogó fejlesztési programok hiányát, ami miatt a fejlesztések rossz hatékonyságúak – ez a tudományos és tervezői szakirodalomban jól feltárt. „A kistérségek, megyék, régiók területfejlesztési terveinek egyik legnagyobb problémája, hogy nem valósulnak meg” írják egy figyelemre méltó tanulmány szerzői (Péti, Czene, Horkay 2009). Kézenfekvőnek tűnik, hogy az alapkutatások jövőbeli fő feladatának e hosszan sorolt alkalmazási problémák megoldását, átfogó, tudományosan megalapozott rendszerbe foglalását tekintsük – hogy a területfejlesztés célja: a területi-társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése végre megvalósulhasson. Én mégsem ezt fogalmaznám meg fő célként. Úgy vélem ugyanis, hogy e sok probléma mögött nemcsak szervezeti, politikai vagy tervezési hiányosságok állnak, hanem a terület- és településfejlesztésnek részben elavult felfogása is. Első feladatnak egy új paradigma koncepcionális kimunkálását tartom. A sok évtizedes területfejlesztési rutin – amelyet a fiatal korosztály is követ – nem veszi kellően figyelembe a globalizált gazdaság mai átalakulását. A korábban bevált – vagy legalábbis alkalmazott – *vizsgálati s alkalmazási eljárások nem egyszerűen azért eredménytelenek,*

mert rosszul alkalmazzuk, hanem mert nem napjaink jellemző területi-társadalmi folyamatait próbáljuk befolyásolni. Ezért úgy vélem, hogy a fő alapkutatási feladat: a gazdaság térbeli fejlődése új modelljének (modelljeinek) felvázolása. Természetesen hasznos a jelenlegi alapvető belső ellentmondások vizsgálata s feloldásuk módozatainak kimunkálása (például az ágazati széttagoltság mérséklése, a források és döntések decentralizálása, a beavatkozások téregységeinek tisztázása). Az alapkutatásnak azonban nem a jelen gyakorlati problémák megoldására kell választ adni – ez a fejlesztő s alkalmazott kutatások feladata – hanem olyan új társadalmi-gazdasági folyamatok felvázolása a célja, amelyek a jövőben bontakoznak ki, a jövő problémáit okozzák, ezzel a jövő gyakorlati problémáinak gyors megoldásához adnak alapot.

Ez a program két szakaszra bontható: 1) a már néhány évtizede érvényesülő globalizációs folyamatok átfogó értelmezése a nemzeti területfejlesztési politika megalapozásában; 2) a jelen világgazdasági válságból való kilábalás módozatainak hatása a társadalmi-gazdasági térfolyamatokra. *Horribile dictu*, még az a kérdés is feltehető, hogy egyáltalán van-e lehetőség a területi kiegyenlítő politikára nemzeti keretek között a kapitalizmus jelen szakaszában?

Globalizáció és regionális fejlődés

A globalizáció csaknem négy évtizedes történetéről hatalmas szakirodalom áll rendelkezésre – a területfejlesztési politika azonban a mai napig nem építette be e – lassan már elmúló – gazdaságtörténeti szakasz sajátos vonásait módszertani és koncepcionális apparátusába. *Néhány példa:*

Nem egyértelmű, hogy a térbeli-társadalmi egyenlőtlenségeket a területfejlesztési kormányzati beavatkozás milyen területek között kívánja mérsékelni. Általában egy adott országon belül: az elmaradott régiók állami forrásokból történő fejlesztési támogatásával. Az Európai Unióban a strukturális alapok a kevésbé fejlett tagállamok felzárkózását kívánják elősegíteni. Ez a jelenleg általános modell az alábbi ellentmondásokat tartalmazza:

- (a) Az egyes fejlett országok gazdaságát alapvetően a transznacionális nagyvállalatok kiszervezett tevékenysége irányítja – ezekre a nemzeti területfejlesztési politika vajmi kevés hatással van.
- (b) A globalizáció időszakát a neoliberalis gazdaságpolitika jellemzi, amely erősen ellenzi a piaci folyamatokba való állami beavatkozást.
- (c) Nehezen egyeztethető össze egy ország gazdaságának a fejlettebbekhez való közeletése (az Európai Unióban) és az országon belüli területi különbségek mérséklése. A gazdaság jelenlegi húzóágazatai – a tudásalapú gazdaság, a kreatív ipar – erősen hajlanak a fejlett nagyvárosokban történő koncentrációra. Az ország gazdasági felzárkóztatása a fejlett térségek – nagyvárosi régiók – nemzetközi versenyképességének erősítését kívánja. Ez pedig egyértelműen növeli a dinamikus ágazatokkal nem rendelkező térségek leszakadását az országon belül.
- (d) A területfejlesztési politika „úgy tesz”, mintha az ország egyes régiói homogén gazdasági-társadalmi területi egységek lennének. Ezzel szemben a globalizált gazdaság jellemző települési-térkapcsolati formája a hálózat.

A hálózat csomópontjai hierarchizáltak a világvárostól a helyi (kisvárosi) központokig; a területfejlesztési politika tulajdonképpen a hálózat csomópontjainak erősítésére törekszik – ami szintén növeli a hálózatból kimaradt térségek hátrányát. A város és vidék „kapcsolódás-integrálódás” is más formákat öltött. Ennek az ellentmondásnak kiküszöbölésére „melegítették fel” a növekedési pólus koncepciót. Az eredetileg az 1950-es években, Franciaországban megfogalmazott (s az 1960-as években általánosan elterjedt) koncepció szerint az elmaradott térségek fejlesztési programjait célszerűtlen a térségben véletlenszerűen szétszórni, hanem növekedési pólusokba kell koncentrálni, így a különböző fejlesztések egymást erősíthetik. Az elmaradott térség erős központjainak dinamizáló hatása azután lejut a kevésbé fejlett településekbe is – főleg a pólus vonzáskörzetébe, s az egész régió elmaradása mérséklődik. Ez a koncepció elért rész-sikereket, de az 1970-es évekre kifulladt, anélkül, hogy *általában* jelentős kiegyenlítődés mehetett volna végbe. E rész-sikerek az ipari társadalom feltételei között jöhettek létre, amikor állami támogatással, gyakran (Nyugat-Európában is) állami tulajdonnal ipartelepeket nyitottak a növekedési pólusokban. Ezek szakképzetlen munkaerőt vonzottak, egyes résztvevőket pedig kiszervezték a növekedési pólus elmaradott szomszédságába.

A közelmúltban alkalmazott fejlesztésipólus-politika nagyon hasonló felfogású, pedig a feltételek gyökeresen megváltoztak. A pólusok kreatív iparágak, tudásalapú gazdasági tevékenységek, felső szintű szolgáltatások befogadói – ehhez azonban nincs megfelelő képzettségű munkaerő az elmaradott régiójukban. Napjaink neoliberais gazdaságpolitikája viszolyog a közvetlen állami beavatkozástól, különösen a gazdaság állami tulajdonlásától; végeredményben a fejlesztési pólusok javíthatják pozíciójukat a városhálózaton belül, de ennek ára az érintett régió többi településének növekvő leszakadása (Enyedi 2007).

A válság után

A kapitalista gazdasági rendszer eddig nagy tanulóképességről, önkorrekciós képességről tett bizonyosságot. A rendszeresen (ciklikusan) bekövetkező gazdasági válságok idején mindig módosult a gazdaság szerkezete, irányítási rendszere, társadalmi mechanizmusa – a válságból való kilábalás után új fellendülés következett be. A válságok egyúttal korszakhatárt is jeleznek. Az 1972. évi olajválság a *globalizáció* kialakulásának első tünete volt. A 2008-ban kezdődött pénzügyi (hitel)válság után is várhatóak lényeges változások a világgazdaságban: a globalizáció második, alaposan módosult szakasza. Elsőrendű alapkutatási feladat e feltételezett új szakasz jellemzőinek, regionális fejlődési sajátosságainak, a területi egyenlőtlenségek új formáinak feltárása, előrejelzése.

Meggyőződésem, hogy – a világgazdaság ciklikus fejlődésének megfelelően – a jelen hitelválság az 1973. évi olajválsághoz hasonlóan új ciklus kialakulásának kezdetét jelzi. A hosszú távú (Kondratyev-) ciklusok szabályai szerint a ciklusváltás jelentős szerkezeti változásokkal jár, az elavuló gazdasági szerkezet lebomlik (ez munkanélküliséget, gazdasági visszaesést okoz). Elkezdődik az új szerkezet felépülése: a régi lebomlása s az új felépülése bizony eltart 10–15 évig: a teljes gazdaság növekedése ebben az időszakban lassú. Azután következik egy 20–30 éves fellendülési periódus az újabb ciklusváltásig. Az új gazdasági szerkezet új gazdasági földrajzot s új gazdaságpolitikát feltételez – megváltoznak a regionális folyamatok, megváltozik a regionális politika cél- és eszközrend-

szere is. A jelen válságra vonatkoztatva ez feltehetően a neoliberais gazdaságpolitika visszaszorulását, a gazdaság (a piac) állam általi szabályozásának erősödését, a Keynes-i gazdaságpolitika (a kornak megfelelően módosított) újjáéledését fogja jelenteni.

Az új ciklus regionális folyamatainak előrejelzéséhez *négy* jövő-forgatókönyv ki-munkálását tartom fő alapkutatási feladatnak. Ezek a következők:

1. *Az állam gazdasági szerepvállalásának módosulása.* A globalizáció eddigi (első) szakaszában a neoliberais gazdaságfilozófia volt uralkodó, amely a piac szabályozószerepét tartotta mindenek felett valónak, az állam gazdasági beavatkozását pedig ellenezte. A piaci viszonyok „mindenhatóságának” az észak-amerikai gazdaságpolitika – tehát a világ vezető gazdasága – volt a fő hirdetője. Az európai fejlett országokban elfogadottabb volt az állami intervenció (a gazdaság érdekében, s kevésbé a társadalmi kiegyenlítés érdekében). Ez a neoliberais szakasz a területfejlesztési politika eredményes alkalmazását erősen korlátozta.

A pénzügyi válság okozta sokk hatására a piaci szereplők az állam segítségét kérték, amelyet meg is kaptak, ám nem feltétel nélkül. Az állam gazdasági beavatkozásának erősödése kedvező lehet a területfejlesztő politika érvényesülése szempontjából. Az állami beavatkozás gazdasági folyamatokba sokféle lehet – hitel- és támogatási rendszerektől az állami tulajdon működtetéséig: az 1950-es, 1960-as években, a jóléti állam kiépítési szakaszában az eredményes beavatkozásnak Európában számos formája-intézménye volt ismeretes. Az állam piaci szerepének azonban a kapitalizmus bármelyik fejlődési szakaszában korlátozottak a lehetőségei, nem hagyhatja figyelmen kívül a tőkeérdekeltséget, a gazdaság egészének hatékony működését. Fontos kutatási feladatnak vélem annak megvizsgálását, hogy az elmaradott térségek fejlesztésének, állami támogatásának erősödése várható-e a válság felszámolási folyamatában, s ez milyen formákban érvényesülhet? Hangsúlyozom, hogy az elmaradott térségek fejlesztése nemcsak jóléti célnak fogható fel, hanem a nemzeti vagyion (a térségek lakásállománya, infrastruktúra-állománya, természeti erőforrásai) leértékelődésének mérséklését is szolgálja.

2. *A környezeti szempontú fenntartható fejlődés gyakorlatának térnyerése.* A fenntartható fejlődés több *évtizedes* tudományos koncepciója egyre inkább kezd gyakorlattá válni. A téma szakirodalma óriási, ám a fenntartható fejlődéshez kapcsolható *új térfolyamatok* feltárása, leírása, modellszerű megfogalmazása még sok kívánnivalót hagy maga után. Van elképzelésünk a jövő fenntartható városáról, a fogyasztás szerkezeti átalakulásáról, de további kutatásokat igényelnek az együttes hatások térbeli következményei, folyamatai. Ha a működési mechanizmus egészét ismerjük, akkor van esély a beavatkozás szándékunk szerinti következményeinek megjelenésére és kezelésére.

Nézzünk néhány gyakorlati példát! Az ökológiai fenntarthatóság módosíthat a mezőgazdaság szerkezetén: a növénytermesztésben előtérbe kerülhetnek helyi fajták, megnőhet a helyi piac szerepe, erősödhet a teljes mezőgazdasági vertikum nemzetgazdasági szerepe. Megerősödhet a *lokális a globálissal* szemben. A helyi mezőgazdaság fejlesztését igényelhetik a szakadatlanul növekedő szállítási költségek (s a nagytávú szállítások környezetterhelő hatásai) is. Egy másik példa: a fenntarthatóság erősödése szükségessé teheti a természeti környezet rehabilitálását (erdőtelepítés, vizes élőhelyek újjáélesztése stb.), ami bővítheti a vidéki térségek

foglalkoztatását (s nem igényel magasan képzett munkaerőt). A fenntartható fejlődés erősítheti a helyi gazdaság önállóságát, a globális folyamatoktól való közvetlen függés gyengülését.

3. *Az Európai Unió belüli integrációs folyamatok hatása.* A gazdasági válság hatása az integrációs folyamatra ellentmondásos lehet. Legvalószínűbb forgatókönyv az integrációs folyamat erősödése, amelynek során az EU kormányzati szervezeteinek nagyobb, nemzetállam feletti döntési kompetenciái lehetnének. Erősödő integráció javíthatja az unió pozícióit a globális gazdasági versenyben. E versenyben Európa pozíciói Észak-Amerikával és Délkelet–Kelet-Ázsiával szemben kétségkívül gyengülőben vannak. Amennyiben a gazdasági és politikai integrációk is erősödnek, ez kiemelné a nemzetközi nagyvárosok (hálózati csomópontok) szerepét a gazdasági térfolyamatokban. A pusztán gazdasági racionalitás szűk teret engedne a területi egyenlőtlenségek mérséklését célzó politikának, és szembeállítaná egymással a nemzetközi és a nemzeti célokat. A nemzetközi kiegyenlítést a gyengén fejlett tagállamokban a legdinamikusabb városrégiók kiemelt fejlesztése szolgálhatná, ami az államokon belüli egyenlőtlenségeket erősítené politikai szempontból elfogadhatatlan mértékűvé. Jellemző, hogy míg az 1996. évi területfejlesztési törvény még folytatja a hazai területfejlesztés hagyományait, s elsőrendű célja a budapesti nagyvárosi régió viszonylagos súlyának mérséklése (a vidéki központok fejlesztése-támogatása), tíz évvel később a fejlődési pólusok közé a budapesti régió is bekerül – az ország felzárkózási törekvései nem nélkülözhetik a magyar GDP 40%-át előállító régió fejlesztését.

Az sem kizárt, hogy az EU-n belüli szolidaritási és integrációs szálakat a válságból való kilábalás gyengíti. A fejlett tagállamok is jelentős nehézségekkel küzdenek – magas költségvetési deficit, magas munkanélküliség – s választópolgárainak csökken a hajlandósága, hogy anyagilag hozzájáruljanak a szegényebb tagállamok felzárkóztatásához (főleg, ha kiderül, hogy eme államcsoport elmaradottsága nemcsak a viharos történelemben, hanem jelenlegi kormányzataik felelőtlen gazdaságpolitikájában is leledzik (v. ö. a görög válsággal). Elképzelhető az EU-integráció nehézkes, akadályokon keresztül fejlődése, a nemzetállami elkülönülés fenntartása (a nacionalizmus Európa-szerte erősödik), ami a területfejlesztési programokat inkább befelé fordítaná. Ennek következménye lehet a belső gazdaság erőteljesebb piacvédelme, nemzeti erőforrásokból fejlesztése – ez mérsékelheti a belső területi egyenlőtlenségeket, de erősítené a szegényebb tagállamok leszakadását. Ez eléggé a róka fogta csuka esete – a kétsébséges Európa realitása egyre erősödhet. E két fejlődési modell tényezőinek alapos feltárása, érvényesülésük esélyei, lehetséges következményeik felvázolása – általában is, hazánk szempontjából is – tűnik a legfontosabb kutatási feladatnak.

4. *A globális hálózat regionalizálódása.* A jelenlegi válság különböző erősséggel és különböző következményekkel van jelen a világ nagy gazdasági régióiban. A válságból való kilábalás után Délkelet-Ázsia, különösen Kína minden bizonnyal erősebb pozíciókkal fog rendelkezni a világgazdaságban. A globális gazdasági folyamatok több központtal fognak rendelkezni, mint jelenleg – Európa feltehetően veszít fontosságából. A megerősödött, tőkeexportáló Délkelet–Kelet-Ázsia – ahol

az emberiség fele él – növelni fogja a fogyasztását. Ez esélyt adhat Európa újraiparosodására, élelmiszer-termelő kapacitásának jobb kihasználására.

A területfejlesztési programokban újra megjelenhetnek hagyományos ágazati célok, amelyek a kevésbé fejlett régiók természeti erőforrásait és munkaerőjét jobban tudják hasznosítani.

Azt mindenképpen le kell szögezni, hogy bármelyik jövő-forgatókönyv válik is be, a hozzá való alkalmazkodás hosszú távú folyamat. A regionális folyamatoknak nagy a tehetetlenségi ereje – az ezeket formáló külső tényezők (például infrastruktúra-hálózat, településhálózat, népesedési folyamatok) lassan módosulnak. A tudományos kutatás megalapozhat kedvező – az egyenlőtlenséget mérsékelő – területi politikát, amely azonban csak hosszú távon, stabil szervezeti-intézményi rendszerben, az alkalmazók szakértelmére támaszkodva és az érintett népesség közreműködésével lehet eredményes.

IRODALOM

- A hazai területfejlesztési támogatási rendszer átfogó értékelése (1996–2008). NFGM–VÁTI, Budapest
- Enyedi György* (1989): A terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos kutatások fő irányai és feladatai. Területi Statisztika, 1.
- Enyedi György* (1996): Regionális folyamatok Magyarországon. ELTE, Budapest, 138 old.
- Enyedi György* (2007): Nincs új a Nap alatt: a növekedési pólusok ujjáéledése. Ezredforduló, 2.
- Péti Márton – Czene Zsolt – Horkay Nándor* (2007): A területfejlesztés örök(?) dilemmái. Falu–Város–Régió, 3.

Kulcsszavak: statisztikatörténet, regionális kutatások, területfejlesztési politika, ciklikus gazdaságfejlődés, fejlesztési pólus, hálózatok, globalizáció, válság.

Resume

György Enyedi academician – upon the request of the editorial board of Regional Statistics – collates his publication written 25 years ago with his recent standpoint. (The original title of the article was: Main Trends and Tasks of Scientific Research on Spatial and Regional Development.) The paper mainly deals with processes recently occurring in the world (globalization, financial crisis), it poses new questions, and gives proposals for the direction of regional basic research. A „horribile dictu” : whether there is possibility at all for regional equalization policy within a national frame in the present period of capitalism?